

**ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Кафедра загальної та прикладної екології і зоології

**Кваліфікаційна робота
бакалавра**

на тему **ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ НА
ПВДНІ УКРАЇНИ**

**DEVELOPMENT FEATURES OF THE ECOLOGICAL TOURISM IN THE
SOUTH OF UKRAINE**

Виконала: студентка 4 курсу, групи 6.1019

спеціальності 101 Екологія

освітньо-професійної програми

Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване
природокористування

_____ Покотилова М.В.

Керівник _____ доцент, доцент, к.с. г.н. Притула Н.М.

Рецензент _____ доцент, доцент, к.б.н. Воронова Н.В.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Біологічний факультет

Кафедра загальної та прикладної екології і зоології

Рівень вищої освіти бакалавр

Спеціальність 101 Екологія

Освітньо-професійна програма Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри загальної та
прикладної екології і зоології,
д. б. н., проф.

Рильський О.Ф

«16» листопада 2022 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ
Покотилової Марії Володимирівни

1. Тема роботи **Особливості розвитку екологічного туризму на Півдні України**

керівник роботи доц., доцент, к. с. г. н, Притула Н.М

затверджені наказом ЗНУ від «06» лютого 2023 року №221–с

2. Строк подання студентом роботи 8 червня 2023 року

3. Вихідні дані до роботи матеріали експериментальних досліджень, особисті спостереження, літературні посилання на авторів.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Розглянути розвиток екологічного туризму в Україні та Запорізькій області.

2. Описати і дослідити туристичний маршрут Запоріжжя - острів Хортиця – Василівка - Замок Попова і найбільший домашній зоопарк – Мелітопольський район - Кам'яні могили і цілющі джерела – Григорівка - Панське озеро.

3. На основі отриманих даних розробити рекомендації щодо покращення туристичної ситуації.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 6 таблиць, 12 рисунків.

Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ім'я, по-батькові та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
	Костюченко Н.І., к.б.н., доцент		

7. Дата видачі завдання 16.11.2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Огляд наукової літератури, наукових статей. Написання відповідного розділу роботи.	1 грудня – 15 лютого	Виконано
2	Вивчення, засвоєння методик дослідження. Написання відповідного розділу роботи.	15 лютого – 20 березня	Виконано
3	Засвоєння правил техніки безпеки під час виконання експериментальної частини. Написання відповідного розділу роботи	20 березня – 10 квітня	Виконано
4	Проведення експериментальних досліджень. Оформлення результатів експерименту (таблиці, рисунки). Написання відповідного розділу роботи.	10 квітня – 15 червня	Виконано
5	Оформлення кваліфікаційної роботи. Передзахист роботи.	15 червня – 21 червня	Виконано
6	Рецензування кваліфікаційної роботи	15 червня	Виконано
7	Захист кваліфікаційної роботи	22 червня	Виконано

Студентка _____

Покотилова М.В.

Керівник роботи _____

Притула Н.М.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____

Костюченко Н.І.

РЕФЕРАТ

В роботі 53 сторінки, 6 таблиць, 12 рисунків, було використано 35 літературних джерел, із них 7 іноземною мовою.

Об'єктом дослідження є: економічні процеси, Соціокультурні процеси, туристичні потоки, інфраструктура та послуги що надаються, та природні ресурси і екосистеми, що використовуються для організації екологічного туризму.

Предметом дослідження є: аналіз стану екологічного туризму, вивчення попиту на екологічний туризм, аналіз розвитку інфраструктури, вивчення соціально-економічних наслідків розвитку екологічного туризму, та розробка рекомендацій щодо подальшого розвитку.

Методи досліджень: теоретичні методи, емпіричні методи, описові методи.

Метою кваліфікаційної роботи є: дослідження та аналіз туристичної індустрії в Запорізькій області, та дослідження маршруту Запоріжжя – острів Хортиця - Василівка – Замок Попова і найбільший домашній зоопарк - Мелітопольський район – Кам'яні могили і цілющі джерела - Григорівка – Панське озеро; визначення проблем та бар'єрів, які перешкоджають розвитку екологічного туризму, та розробка рекомендацій для покращення ситуації.

КЛЮЧОВІ СЛОВ: ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ, ПРИРОДНІ РЕСУРСИ, ЕКОСИСТЕМИ, РОЗВИТОК ЕКОТУРИЗМУ, ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСТЬ,

ABSTRACT

The work has 53 pages, 6 tables, 12 figures, 35 literary sources were used, 7 of them in a foreign language.

The object of the study is: economic processes, socio-cultural processes, tourist flows, infrastructure and services provided, and natural resources and ecosystems used for the organization of ecological tourism.

The subject of the research is: analysis of the state of ecological tourism, study of the demand for ecological tourism, analysis of infrastructure development, study of socio-economic consequences of the development of ecological tourism, and development of recommendations for further development.

Research methods: theoretical methods, empirical methods, descriptive methods.

The purpose of the qualification is: research and analysis of the tourist industry in the Zaporizhia region, and research of the route Zaporizhzhia - Khortytsia Island - Vasylivka - Popova Castle and the largest domestic zoo - Melitopol District - Stone graves and healing springs - Hryhorivka - Panske Lake; identification of problems and barriers that prevent the development of ecological tourism, and development of recommendations for improving the situation.

KEYWORDS: ENVIRONMENTAL TOURISM, NATURAL RESOURCES, ECOSYSTEMS, DEVELOPMENT OF ECOTOURISM, ZAPORIZHI REGION,

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
1. ОГЛЯД НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ	
1.1. Екологічний туризм, історія його виникнення, розвиток та його види.....	9
1.2. Розвиток екологічного туризму в Україні.....	14
2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
2.1. Загальна характеристика екологічного туризму в Запорізькій області.....	19
2.2. Методи дослідження особливостей розвитку екологічного туризму в Запорізькій області.....	28
3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ЧАСТИНА	
3.1. Експериментальні матеріали в сфері дослідження особливостей розвитку екологічного туризму в Запорізькій області.....	31
3.2. Пропозиції щодо практичного вирішення проблем розвитку екологічного туризму в Запорізькій області.....	38
4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ.....	43
4.1. Охорона праці у сфері екологічного туризму в Запорізькій області.....	43
4.2. Удосконалення охорони праці у сфері екологічного туризму в Запорізькій області.....	46
ВИСНОВКИ.....	48
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	50

ВСТУП

Актуальність дослідження кваліфікаційної роботи: Запорізький регіон має великий потенціал для розвитку екотуризму, оскільки на його території є багато природних заповідників, парків та річок, які приваблюють туристів з України та всього світу. Дослідження екотуризму в Запорізькій області є важливим кроком на шляху збереження природних ресурсів та створення нових можливостей для місцевого населення, яке займається туризмом.

Метою кваліфікаційної роботи є: дослідження та аналіз туристичної індустрії в Запорізькій області, та дослідження маршруту Запоріжжя – острів Хортиця - Василівка – Замок Попова і найбільший домашній зоопарк - Мелітопольський район – Кам'яні могили і цілющі джерела - Григорівка – Панське озеро; визначення проблем та бар'єрів, які перешкоджають розвитку екологічного туризму, та розробка рекомендацій для покращення ситуації.

Для досягнення поставленої мети було сформовано та виконано такі завдання:

1. Розглянути розвиток екологічного туризму в Україні та Запорізькій області.
2. Описати і дослідити туристичний маршрут Запоріжжя - острів Хортиця – Василівка - Замок Попова і найбільший домашній зоопарк – Мелітопольський район - Кам'яні могили і цілющі джерела – Григорівка - Панське озеро.
3. На основі отриманих даних розробити рекомендації щодо покращення туристичної ситуації.

Об'єктом дослідження є: економічні процеси, Соціокультурні процеси, туристичні потоки, інфраструктура та послуги що надаються, та природні ресурси і екосистеми, що використовуються для організації екологічного туризму.

Предметом дослідження є: аналіз стану екологічного туризму, вивчення попиту на екологічний туризм, аналіз розвитку інфраструктури, вивчення соціально-економічних наслідків розвитку екологічного туризму, та розробка рекомендацій щодо подальшого розвитку.

Методи дослідження: теоретичні методи, емпіричні методи, описові методи.

Значення результатів наукового дослідження полягає в:отриманні данні можуть використовувати туристичні агенції, готелі, та інші туристичні місця для розробки планів розвитку екологічного туризму, для підвищення ефективності рекламних та маркетингових кампаній, для підвищення якості послуг в туристичній галузі, для здійснення моніторингу та оцінки ефективності діяльності в галузі туризму

Основні положення та результати дослідження доповідалися й обговорювалися на конференції «Молода наука»

1. ОГЛЯД НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

1.1 Екологічний туризм, історія його виникнення, розвиток та його види

Спочатку екотуризм здебільшого асоціювався з подорожами, орієнтованими на природу, такими як спостереження за птахами, піший туризм або кемпінг. Цю ініціацію зазвичай практикує невелика група людей, захоплених збереженням природи. Однак лише у 1980-х роках екотуризм став основною формою туризму. У цей час обізнаність про захист навколишнього середовища продовжувала зростати, і люди звертали більше уваги на негативний вплив туризму на навколишнє середовище. У результаті виникла концепція сталого туризму, яка зосереджена на збалансуванні економічних, соціальних та екологічних аспектів туризму. Екотуризм, також відомий як екотуризм, можна простежити до перших днів природного туризму, який почав з'являтися наприкінці 19 століття. Однак концепція сталого туризму не сформувалася до 1960-1970-х років, коли люди почали звертати увагу на негативний вплив туризму на навколишнє середовище. У 1965 році Міжнародний союз охорони природи (МСОП) провів конференцію в Італії, де вперше почала обговорюватись ідея поєднання охорони природи з туризмом. Це призвело до створення Всесвітньої стратегії охорони природи в 1980 році, яка наголошувала на необхідності сталого та відповідального розвитку туризму.[5]

Термін «екотуризм» 1983 вперше ввів році Гектор Себальос-Ласкуррен, мексиканський еколог, та визначив його як «екологічно відповідальну подорож до природних зон, щоб насолоджуватися та цінувати природу (і супутні культурні особливості, як минулі, так і сучасні) які сприяють збереженню природи, мають низький вплив на відвідувачів і забезпечують благотворну активну та соціально-економічну участь місцевого населення». У 1983 році Міжнародний союз охорони природи (МОСП) провів конференцію

в Швейцарії, там почали обговорювати ідею поєднання природоохоронної діяльності з туризмом.

У 1980-х роках почали створюватись перші організації екотуризму, наприклад Міжнародне товариство екотуризму (TIES) у 1990 році, яке сприяло відповідальним подорожам до природних територій, які повинні були зберігати навколишнє середовище та покращують добробут місцевого населення.

У 1990-х роках екотуризм масово почав набувати загальної популярності, оскільки багато країн визнали його потенціал для підтримки сталого розвитку та сприяння зусиллям щодо збереження природи. Коста-Ріка, наприклад, стала провідним напрямком для екотуризму, її уряд заохочував розвиток екологічних будиночків і природних заповідників. В Африці туризм з дикими тваринами став основним компонентом індустрії туризму, тоді як в Європі сталий туризм став ключовим напрямком[27]

Організація Об'єднаних Націй(ООН) оголосила 2002 рік Міжнародним роком екотуризму, визнаючи зростаючу важливість сталого туризму як інструменту сприяння збереженню навколишнього середовища та розвитку громад.

До 2000-х років екотуризм став основною силою туристичної індустрії, і багато туроператорів пропонують широкий спектр екотуризму, від спостереження за птахами та походів до сафарі по дикій природі та культурних турів. Однак із зростанням популярності екотуризму виникло занепокоєння щодо «зеленого відмивання», коли туристичні оператори рекламують свою діяльність як екологічну, не вживаючи значних заходів для зменшення її впливу на навколишнє середовище[5,27].

У відповідь на це багато організацій створили схеми сертифікації, такі як:

- Глобальна рада сталого туризму (GSTC) – це міжнародна некомерційна організація, яка сприяє розвитку сталого туризму шляхом сертифікації та акредитації туристичних операцій. Стандарти GSTC - це набір

міжнародно визнаних стандартів сталого туризму, що охоплюють усі аспекти туристичного ланцюга створення вартості, включаючи екологічні, соціальні та економічні аспекти[11]:

- Rainforest Alliance – це некомерційна організація, яка працює над захистом біорізноманіття та забезпеченням сталого існування шляхом змін у землекористуванні, бізнес-практиці та споживчій поведінці. Схема сертифікації Rainforest Alliance охоплює низку галузей промисловості, включаючи лісове господарство, сільське господарство та туризм, і базується на низці екологічних і соціальних критеріїв;

- Green Globe – це схема сертифікації, яка сприяє стійкості туристичної індустрії шляхом оцінки стійкості туристичного бізнесу за набором критеріїв, включаючи управління навколишнім середовищем, соціальні та економічні показники та збереження культурної спадщини;

- Екомаркування – це схеми сертифікації, які зосереджені на перевірці екологічної та соціальної стійкості туристичних операцій. Приклади екологічного маркування включають Європейське екологічне маркування та Скандинавське екологічне маркування;

- Fair Trade Tourism (Справедлива торгівля туризмом) – це некомерційна організація, яка сприяє справедливому та екологічно чистому туризму в Африці. Програма сертифікації Fair Trade Tourism базується на наборі критеріїв, спрямованих на сприяння справедливим умовам праці, розвитку громади та екологічній стійкості.

Сьогодні екотуризм продовжує набирати популярності, оскільки мандрівники все частіше шукають екологічні та відповідальні варіанти подорожей. Попит на екологічно чисті подорожі продовжуватиме зростати, оскільки наслідки зміни клімату стають більш очевидними, а занепокоєння щодо погіршення навколишнього середовища та соціальної нерівності зростатимуть. Ось деякі ключові тенденції та розробки екотуризму сьогодні:

- 1) інтеграція технологій: технології все більше інтегруються в досвід екотуризму, з онлайн-платформам і додаткам, які надають мандрівникам

багато інформації про варіанти сталого туризму, заходи щодо збереження природи та місцеві громади;

2) підвищення уваги до залучення громад: оператори екотуризму все більше працюють над залученням місцевих громад до туристичної діяльності, надаючи економічні можливості та підтримуючи місцеві зусилля щодо збереження природи;

3) краща обізнаність щодо відповідальних подорожей: споживачі стають все більш обізнаними про вплив свого вибору подорожей і шукають мандрівки, які відповідають їхнім цінностям. Як наслідок, зростає попит на практику відповідального туризму, включаючи житло з низьким рівнем впливу, варіанти сталого транспорту та діяльність, яка підтримує зусилля по збереженню;

4) експансія на нові ринки: екотуризм розширюється на нові ринки, включаючи міські та культурні напрямками, де мандрівники можуть відчуті екологічні та відповідальні варіанти подорожей, та досліджувати історичні та культурні пам'ятки;

5) акцент на освіті та обізнаності: екотуризм – це не лише досвід подорожі, але й освіта та обізнаність. Багато операторів екотуризму наголошують на важливості екологічної та соціальної відповідальності та надають мандрівникам освітні можливості, щоб дізнатися про зусилля щодо збереження природи та сталого розвитку.

Загалом розвиток екологічного туризму сьогодні характеризується зростаючим усвідомленням важливості відповідальних подорожей і сталого розвитку, а також бажанням підтримувати зусилля щодо збереження природи та сприяти позитивному соціальному та екологічному впливу. Оскільки індустрія продовжує розвиватися, цілком імовірно, що ми побачимо постійні інновації та розвиток практик сталого туризму, а також більший акцент на важливості співпраці та участі громади[27].

Сьогодні екотуризм вважається важливою формою сталого туризму, яка надає людям можливість зв'язатися з природою та дізнатися про зусилля щодо

збереження природи. Його розвиток протягом багатьох років демонструє потенціал туризму як сили добра, сприяння екологічній та соціальній відповідальності та сприяння збереженню природних ресурсів планети. Останніми роками сталий туризм зростає, і все більше туристів прагнуть мінімізувати свій вплив на навколишнє середовище та підтримувати зусилля щодо збереження[19].

Існує кілька різних типів екотуризму, кожен зі своєю унікальною спрямованістю та діяльністю:

1) туризм дикої природи включає відвідування природних територій, щоб спостерігати та вивчати тварин у їхньому природному середовищі існування. Діяльність може включати сафари з гідом по дикій природі, спостереження за птахами та морськими ссавцям;

2) природний туризм зосереджується на дослідженні природних зон, таких як ліси, гори та річки, та насолоді ними. Діяльність може включати походи, кемпінг і каякінг;

3) пригодницький туризм передбачає участь у заходах на свіжому повітрі, які вимагають фізичних навантажень і викликають відчуття пригод, наприклад, скелелазіння, рафтинг і зіплайн;

4) культурний туризм передбачає вивчення культурних традицій і звичаїв місцевих спільнот та їхнє знайомство. Діяльність може включати відвідування історичних місць, відвідування культурних заходів і перебування в місцевих сім'ях;

5) сталий туризм спрямований на зменшення негативного впливу туризму на навколишнє середовище та місцеві громади. Діяльність може включати участь у зусиллях по збереженню природи, проживання в екологічно чистих помешканнях і підтримку місцевих підприємств;

6) агротуризм передбачає відвідування ферм і сільськогосподарських територій, щоб дізнатися про практику ведення сільського господарства та відчувати життя в сільській місцевості. Діяльність може включати участь у

сільськогосподарських заходах, дегустацію місцевих продуктів та вивчення традиційних методів землеробства;

7) геотуризм передбачає дослідження та вивчення геологічних особливостей і природних ландшафтів місцевості. Діяльність може включати відвідування геологічних утворень, таких як каньйони та гори, та вивчення природних процесів, які їх сформували.

Кожен вид екологічного туризму пропонує унікальний спосіб зв'язатися з природою та дізнатися про місцеве середовище та культуру. Вибираючи участь в екологічному туризмі, мандрівники можуть підтримати сталий розвиток і зробити внесок у зусилля по збереженню, одночасно відчуваючи красу і різноманітність природного світу.

1.2. Розвиток екологічного туризму в Україні

Україна – країна, яка може пишатися багатою культурною та природною спадщиною, різноманітними екосистемами, унікальними традиціями та історичними містами. В останні роки зростає інтерес до екологічних та відповідальних подорожей, а також визнається важливість захисту навколишнього середовища та підтримки місцевих громад. Як наслідок, Україна приділяє все більше уваги розвитку екотуризму та вжила низку ініціатив, спрямованих на сприяння сталим практикам туризму та збереження природної та культурної спадщини країни.

Україна має багате розмаїття природних територій і визначних пам'яток, і її рекламують як напрямок для екотуризму, сталого розвитку середовища існування та туристичних атракцій з низьким рівнем впливу.

Однією з найпопулярніших природних зон України є Карпати, які є гірським масивом, що знаходиться на заході України. У цій зоні можна знайти безліч унікальних видів флори та фауни, а також скуштувати місцеву кухню

та насолодитися гірськими пейзажами. Інший відомий природний об'єкт - Національний парк "Синевир", що знаходиться в Карпатах. Цей парк відомий своїми красивими озерами, густими лісами та багатою фауною. У Південній Україні знаходяться зони Причорноморської низовини, де можна побачити унікальну природу степів та лісостепів. Також у цій зоні розташований Національний парк "Олешківські піски", який є домом для багатьох рідкісних видів тварин і рослин[11].

Окрім природних зон Україна має безліч історичних та культурних пам'яток, які також рекламуються як об'єкти екотуризму. Наприклад, знамениті Кам'янець-Подільська фортеця та історичний центр Львова, який включено до списку Світової спадщини ЮНЕСКО.

Одним з основних напрямків розвитку екотуризму в Україні є створення стійких місць проживання та об'єктів туризму з низьким рівнем впливу. Наприклад, останніми роками було створено безліч екологічних ферм, де туристи можуть побачити, як вирощуються овочі та фрукти без використання хімічних добрив та пестицидів.

Україна також намагається залучити місцеві громади до екотуризму та збереження природних ресурсів. Багато проектів екотуризму спрямовані на покращення життя місцевих жителів, включаючи створення нових можливостей для працевлаштування та навчання місцевих жителів новим екологічно чистим технологіям. Також проводяться різноманітні просвітницькі та промоційні заходи для сталого розвитку екотуризму в Україні. Ці заходи спрямовані на привернення уваги до екологічних проблем та популяризацію концепції «сталого туризму», враховуючи вплив туризму на природу та сприяючи збереженню природних ресурсів.

Деякі інші популярні об'єкти екотуризму в Україні включають заповідники, парки та ботанічні сади. Наприклад, Національний природний парк "Дніпровські Слободи" включає понад 300 видів рослинності і понад 150 видів тварин, а Національний природний парк "Гомельські Пущі" – це одна з найбільших лісових зон у Європі.

Екотуризм в Україні почав розвиватися ще в 1990-х роках, проте на сьогоднішній день це один з напрямків, що найбільш динамічно розвиваються в туризмі. Екотуризм в Україні вважається одним із найперспективніших секторів, який здатний зробити значний внесок в економіку країни, а також сприяти збереженню та захисту природних ресурсів.

Однією з головних причин, з яких екотуризм в Україні став настільки популярним, є те, що країна має багату природну спадщину. Тут можна знайти безліч заповідних територій, національних парків, природних заповідників та інших унікальних природних об'єктів. Більшість із них розташовані у горах Карпати та Кримських горах, а також у Поліській області та на території Закарпаття. Однак, незважаючи на всі переваги екотуризму в Україні, існує низка проблем, які потрібно вирішити. Однією з основних проблем є низька розвиненість інфраструктури. Недолік розвинутої транспортної системи, комфортабельних готелів та кафе, також інших об'єктів інфраструктури створюють певні труднощі для туристів, які б хотіли відвідати такі місця. Крім того, в Україні не завжди дотримуються екологічних вимог, що може призвести до руйнування унікальних екосистем. Проте екотуризм в Україні має величезний потенціал, і для його розвитку вже робляться певні кроки. Наприклад, зараз у країні існує низка організацій, які займаються просуванням екотуризму та сприянням у розвитку цього напрямку. Крім того, уряд України активно підтримує екотуризм та створює спеціальні програми та проекти для розвитку цієї галузі[19].

Загалом, на сьогоднішній день ключовими тенденціями розвитку екотуризму в Україні є:

1. Зростання числа туристів. Щороку дедалі більше людей приїжджають до України, щоб познайомитись з її унікальними природними об'єктами та заповідними територіями. Це дозволяє розвивати екотуризм та збільшувати доходи від цієї галузі;

2. Розвиток інфраструктури. Останнім часом в Україні почали будуватись нові готелі, кафе, туристичні центри та інші об'єкти

інфраструктури. Це сприяє зручності туристів та залученню більшої кількості людей;

3. Розвиток місцевої спільноти. У багатьох місцях України почали створювати екотуристичні спільноти, які організують екскурсії та тури для туристів, а також піклуються про збереження природи та екосистем;

4. Зміцнення екологічної відповідальності. В останні роки в Україні почали з'являтися дедалі більше екологічних проектів та програм, спрямованих на збереження природних ресурсів та захист екосистем;

5. Створення нових маршрутів. В Україні постійно з'являються нові екотуристичні маршрути, які дозволяють туристам познайомитись з різними куточками країни та побачити унікальні природні об'єкти.

Одним із головних напрямів розвитку екотуризму в Україні є розвиток агротуризму. Це дозволяє поєднати відпочинок на природі з можливістю познайомитися з місцевою культурою, традиціями та способом життя. Агротуризм включає відвідування ферм, участь у зборі врожаю, приготування місцевих страв і багато інших активностей. Це не лише цікаво, а й сприяє розвитку сільських районів та підтримці місцевих спільнот.

Ще одним перспективним напрямком розвитку екотуризму в Україні є створення нових парків та заповідників. Наприклад, у 2020 році на Закарпатті було створено новий національний парк "Карпати", який став одним із найбільших заповідників у Європі. Це дозволяє зберігати природні ресурси регіону та залучати туристів, які хочуть насолодитися красою природи. Також важливо розвивати місцеву спільноту та залучати її до екотуристичних проектів та програм. Це дозволить не лише збільшити доходи від туризму, а й підтримати розвиток місцевих громад та сільських районів.

Загалом екотуризм в Україні має великий потенціал для розвитку. Незважаючи на деякі проблеми та обмеження, українська природа має унікальну різноманітність, яка може залучити туристів з усього світу. Однак для того, щоб розвивати екотуризм в Україні, необхідно вирішувати проблеми, пов'язані з інфраструктурою та державною підтримкою. Крім того, важливо

підвищувати обізнаність туристів про екотуризм в Україні та залучати місцеву спільноту до розвитку екотуризму[24].

Важливо відзначити, що екотуризм в Україні може стати не лише джерелом доходів для туристичної галузі, а й інструментом для збереження природи та екосистем. Це допоможе не лише залучити більше туристів, а й зберегти унікальні природні ресурси для майбутніх поколінь.

Незважаючи на деякі проблеми, існують можливості для створення нових екологічних проектів та програм, покращення інфраструктури та підвищення обізнаності туристів про екотуризм в Україні. Розвиток екотуризму в Україні може стати не лише джерелом доходів для туристичної галузі, а й інструментом для збереження природи та екосистем.

Екотуризм є одним із найбільш швидко зростаючих секторів туризму у світі. Він сприяє збереженню навколишнього середовища та природних ресурсів, а також робить важливий внесок в економіку країн та регіонів. У світі є безліч форм екотуризму, які охоплюють різні природні об'єкти та території. Вони варіюються від екологічно чистих курортів до пригодницьких турів та експедицій у дикі місця.

Україна має великий потенціал для розвитку екотуризму завдяки унікальному розмаїттю своєї природи. Однак для того, щоб розвивати екотуризм в Україні, необхідно вирішувати проблеми, пов'язані з інфраструктурою та державною підтримкою. Крім того, важливо підвищувати обізнаність туристів про екотуризм в Україні та залучати місцеву спільноту до розвитку цієї галузі. Розвиток екотуризму в Україні може стати не лише джерелом доходів для туристичної галузі, а й інструментом для збереження природи та екосистем. Це допоможе не лише залучити більше туристів, а й зберегти унікальні природні ресурси для майбутніх поколінь.

2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Загальна характеристика екологічного туризму в Запорізькій області

Запорізька область розташована в центральній частині України і має великий туристичний потенціал. Регіон багатий природними ресурсами та багатою історико-культурною спадщиною. Одним із найпопулярніших напрямків подорожей у Запорізькій області є екологічний туризм, який останнім часом стає все більш популярним серед відпочиваючих.

Екотуризм – форма туризму з метою відпочинку та взаємодії з природою з урахуванням збереження та охорони природи. Туристи, які обирають екотуризм, надають важливого значення екологічно чистому відпочинку, прагнуть до гармонійного спілкування з природою, бережливого ставлення до природи.

Екотуризм особливо привабливий у Запорізькій області, оскільки регіон має розвинену інфраструктуру для здійснення різноманітних видів природоохоронної діяльності. На території області є природні заповідники, парки та заказники, які зберігають унікальні види флори і фауни, а також велика кількість озер і річок, які дозволяють займатися всіма видами водного спорту. Дослідження та збереження природних багатств Запорізької області є важливим завданням, яке сприяє розвитку екологічного туризму в регіоні. У зв'язку з цим, відповідальне ставлення до довкілля та збереження природних ресурсів є основним пріоритетом у проведенні екологічного туризму. Запорізька область має різноманітні можливості для проведення екологічного туризму, які привертають туристів з різних країн світу. У регіоні можна знайти різноманітні маршрути для походів та екскурсій, які дають змогу насолоджуватися неповторними краєвидами та природними красотами регіону. Запорізька область є багатою на природні ресурси, такі як ліси, річки, озера, степові простори та гірські пасма, що робить її ідеальним місцем для проведення різноманітних форм екотуризму. Окрім природних красот регіону,

в Запорізькій області можна відвідати також багато історичних пам'яток, що робить відпочинок в регіоні ще більш насиченим та цікавим. Серед таких пам'яток можна виділити фортеці, замки, та храми, які збереглися з давніх часів[18].

Екотуризм – це не тільки активний вид дозвілля, а й джерело доходу для місцевих жителів. Розвиток екотуризму в регіоні сприяє створенню робочих місць та покращенню економічних умов місць проведення туристичної діяльності. Зокрема, в Запорізькій області часто проводяться місцеві ярмарки, де місцеві жителі можуть продати свої товари та послуги туристам. Види екотуризму в Запорізькій області. Екотуризм – це вид туризму, який останнім часом стає все більш популярним. Цей вид туризму передбачає відвідування природних та екологічно чистих місць з метою вивчення, збереження та збереження навколишнього середовища. Запорізька область на півдні України має великий потенціал для розвитку екотуризму. Запорізька область має велику кількість пам'яток природи, національних парків, заповідних територій, парків та гідрологічних визначних пам'яток, що створює великі можливості для розвитку екотуризму. Основні види екологічного туризму в Запорізькій області включають:

- 1) екотуризм – це вид туризму, який зосереджений на пізнанні та захисті природи. Екотуристи можуть відвідувати заповідники, парки та інші природні об'єкти. У Запорізькій області є кілька заповідників, серед яких заповідник "Каховське море" та багато інших;

Рисунок 2.1 – Каховське море

2) агротуризм – це вид туризму, який спрямований на відвідування ферм, садів, виноградників та інших сільськогосподарських об'єктів. У Запорізькій області є кілька сільськогосподарських об'єктів, які пропонують туристам відвідати їхні ферми, дегустувати місцеві продукти та брати участь у різних агротуристичних заходах;

3) екскурсійний туризм – це вид туризму, який має на меті пізнання історичних, культурних та архітектурних пам'яток. У Запорізькій області є кілька місць, які привертають екскурсійних туристів, серед таких Запорізький козацький музей на Хортиці та інші.

Рисунок 2.2 – Запорізький козацький музей на Хортиці

4) водний туризм – це вид туризму, який пов'язаний з водними видами спорту і відпочинку, такими як каякінг, рафтинг, водні лижі та інші. У Запорізькій області є декілька великих водойм, зокрема, річка Дніпро, Каховське водосховище та інші, що створює хороші умови для водного туризму;

5) екотуризм на велосипеді: це вид туризму, який зосереджений на екскурсіях на велосипеді, з метою пізнання природних та культурних пам'яток. В Запорізькій області є багато цікавих маршрутів для велотуристів, зокрема, маршрути на Хортицю, по заповіднику та інші.

Популярні місця для екологічного туризму в Запорізькій області. Запорізька область має велику кількість природних та культурних пам'яток, які привертають екологічних туристів з різних країн світу. Декілька з найпопулярніших місць для екологічного туризму в Запорізькій області включають:

1. Скіфський стан – це історико-культурний заповідник, розташований на території Запорізької області. Заповідник охоплює площу близько 40 гектарів і включає в себе кілька історичних об'єктів, пов'язаних із культурою скіфів, однієї з найстаріших цивілізацій, яка існувала на теренах України. Скіфський стан було засновано у 1975 році, з метою збереження історичної та культурної спадщини скіфів. Заповідник складається з декількох зон: музейно-експозиційної, культової та пам'ятної. Культова зона Скіфського стану включає в себе скіфський могильник, де можна побачити скіфські кургани, місця поклоніння та обрядів, пов'язаних із культом предків. Тут можна ознайомитись із релігійними віруваннями та звичаями скіфів[10];

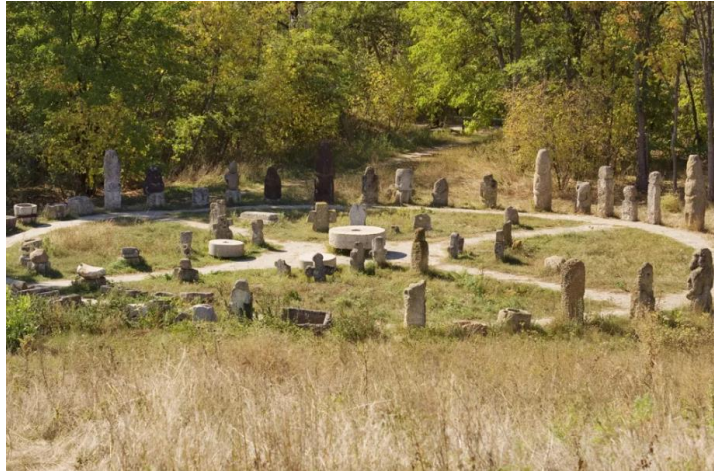

Рисунок 2.3 – Скіфський стан

2. Хортицькі плавні – це історичне місце на острові Хортиця у Запорізькій області України. Вони є одними з найбільших штучних водних шляхів в Європі та були створені в 16-17 століттях за часів козацької держави. Хортицькі плавні складаються з багатьох каналів, які були викопані вручну козаками. Вони з'єднували Дніпро з іншими річками та водоймами. Плавні дозволяли перевозити військову техніку, зброю, продовольство та інші необхідні товари. Хортицькі плавні мали важливе стратегічне значення для козацької держави, оскільки дозволяли здійснювати експансію на південь та південний схід, в тому числі на Кримський півострів. Сьогодні Хортицькі плавні є популярним туристичним об'єктом та музеєм козацтва. Тут можна побачити реконструйовані канали, водні шлюзи та зрошені землі[20];

Рисунок 2.4 – Хортицькі плавні

3. Хортицький національний природний заповідник - це заповідник, який знаходиться на території острова Хортиця в Запорізькій області України. Заснований в 1965 році, заповідник займає площу понад 10 тисяч гектарів і є одним з найбільших природних заповідників в Україні. Хортицький національний природний заповідник має багатий рослинний та тваринний світ. Тут можна зустріти понад 1000 видів рослин, серед яких є дуби, ясені, верби, липи та багато інших. Також у заповіднику живуть різноманітні види тварин, включаючи кабанів, оленів, лисиць, зайців, борсуків та багато інших. На території заповідника можна побачити численні печери, скелі та водоспади. Також в заповіднику знаходяться різноманітні культурні та історичні пам'ятки, включаючи руїни стародавніх фортець та козацьких станцій. Тут можна провести час на прогулянках, велосипедних прогулянках, пішохідних походах, а також насолодитися риболовлюю та іншими видами відпочинку. Також у заповіднику проводяться екскурсії та наукові дослідження[10];

Рисунок 2.5 –Хортицький національний природний заповідник

4. Альтанка "Ластівчине гніздо" була побудована в 1912 році за ініціативою місцевого земства, яке хотіло створити місце для відпочинку та насолоди красою річки. Вона стала популярним місцем відпочинку для багатьох видатних осіб, зокрема для українського письменника Михайла Коцюбинського, який декілька разів перебував у цьому краї. Альтанка "Ластівчине гніздо" є важливою культурною пам'яткою України, вона приваблює туристів з усього світу своєю неповторною архітектурою та захоплюючим краєвидом на Дніпро[10];

Рисунок 2.6 – Альтанка «Ластівчине гніздо»

5. Страусина ферма Страус-Південь знаходиться біля м. Мелітополя в Запорізькій області вона є однією з найбільших ферм зі страусами в Україні та привертають багато туристів з усієї країни. На фермі "Страус-Південь" можна побачити велику кількість страусів різного віку та кольору, зокрема африканських білих та чорних страусів. Окрім того, на фермі можна придбати продукти зі страусинового м'яса та яєць, які мають високу поживну цінність та є дієтичними. Також тут можна придбати сувеніри та подарунки з символікою страусів. Ферма "Страус-Південь" пропонує своїм відвідувачам різноманітні екскурсії та розважальні програми. Тут можна поспробувати їзду на страусах, відвідати лабіринт, виставку квітів та інші розважальні заходи;

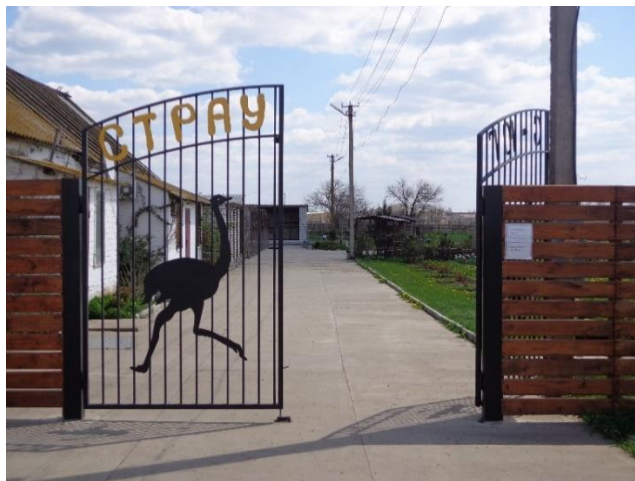

Рисунок 2.7 – Страусина ферма Страус-Південь

6. Кам'яна могила знаходиться в селі Велика Михайлівка Мелітопольського району, що належить до смт Мирне в Запорізькій області. Це історична та археологічна пам'ятка, яка датується VII-X століттями та є свідченням існування північно-причорноморської культури. Дана могила представляє собою велике земляне утворення, яке покрите камінням. У могилі були знайдені різноманітні предмети, серед яких - кераміка, зброя, прикраси та інші речі, що свідчать про існування культури та релігії племен, які населяли цю територію багато століть тому. За деякими даними, могила могла

служувати і як місце для проведення релігійних обрядів. Кам'яна могила є популярним туристичним об'єктом та приваблює до себе багато відвідувачів, які хочуть побачити цю унікальну історичну пам'ятку та згадати минуле своєї країни. Вона також є об'єктом культурно-освітнього та наукового туризму, де проводяться екскурсії та дослідження, щоб дізнатися більше про історію цієї могили та її значення для пізнання історії України[8];

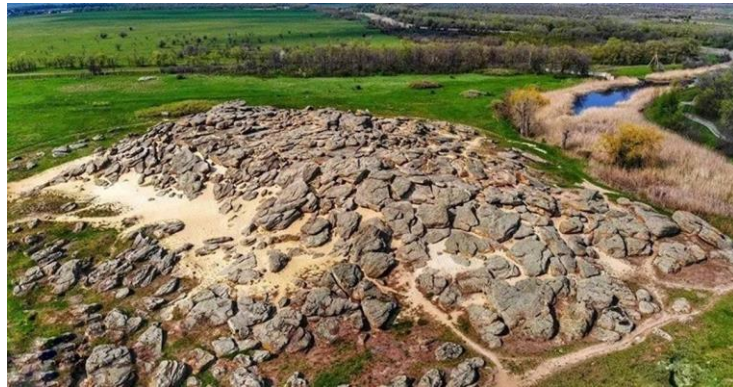

Рисунок 2.9 – Кам'яна Могила

7. Музей Садиба Попова знаходиться поблизу міста Василівка, що в Запорізькій області, і присвячений життю і творчості видатного українського митця Григорія Попова. Музей було створено на місці колишньої садиби художника, де він провів останні роки свого життя. Тут зібрані експонати, що детально розповідають про життя та творчість митця. В музеї можна побачити різноманітні речі, такі як картини, малюнки, фотографії, особисті речі художника, а також його бібліотеку. Тут можна відвідати мистецькі заходи, майстер-класи та курси малювання, що дозволяє відвідувачам не лише дізнатись більше про життя і творчість митця, але й самостійно розвивати свої творчі здібності[28].

Рисунок 2.10 – Музей Садиба Попова

Запорізька область має багату культурно-історичну спадщину та природні пам'ятки, які привертають увагу туристів з різних країн. Деякі з них є важливими історичними пам'ятниками, що пов'язані з формуванням української наці.

2.2. Методи дослідження особливостей розвитку екологічного туризму в Запорізькій області

Екотуризм – одна з найбільш швидкозростаючих галузей туризму в Україні та світі. У Запорізькій області з величезним туристичним потенціалом також активно розвивається екологічний туризм. Однак існує багато проблем, які стримують розвиток галузі в регіоні, наприклад, відсутність належної інфраструктури, недостатній акцент на екологічних аспектах у туристичних проектах, недостатня координація між зацікавленими сторонами тощо. Метою даного дослідження є визначення особливостей розвитку екотуризму в Запорізькій області та виявлення проблем, які стримують розвиток цієї галузі. Для досягнення цієї мети будуть використані такі методи дослідження, як

статистичний аналіз даних і дослідження популярних маршрутів. Для проведення дослідження можна використати такі методи:

1) огляд літератури та аналіз статистичних даних: можна дослідити наявну літературу про екологічний туризм в запорізькій області, а також проаналізувати статистичні дані про кількість туристів, які відвідують різні місця в області. Це може дати загальне уявлення про те, які регіони є популярними серед туристів та які види діяльності є найбільш популярними;

2) експертні оцінки: можна провести експертні оцінки відповідальних за розвиток туризму та екології в області, щоб дізнатися, які маршрути та об'єкти вони вважають найбільш важливими для розвитку екологічного туризму в області.

Також необхідно оцінити вплив туризму на довкілля, наприклад, ерозію ґрунту, забруднення водних джерел, руйнування екосистем, та з'ясувати, чи використовується екологічно чиста техніка на маршрутах. Також, можна дослідити, які рекомендації та правила поведінки туристів на маршрутах дотримуються, а які ігноруються. Отримані результати можна використовувати для розробки стратегій розвитку екологічного туризму в області, зокрема:

1) встановлення пріоритетних напрямів розвитку: на підставі отриманих даних можна визначити, які регіони та об'єкти мають найбільший потенціал для розвитку екологічного туризму в області. Наприклад, якщо опитування туристів показало, що більшість з них віддають перевагу відвідуванню природних заповідників, то можна зробити висновок, що далі потрібно розвивати екологічний туризм в цих об'єктах;

2) покращення якості обслуговування: дослідження може дати інформацію про те, які проблеми виникають у туристів під час подорожі та які вимоги вони мають до якості обслуговування. Це може допомогти покращити якість послуг, які надаються в екологічному туризмі в області, та зробити його більш привабливим для туристів;

3) рекомендації щодо інфраструктури: на підставі дослідження можна зробити рекомендації щодо покращення інфраструктури в тих регіонах та на тих маршрутах, які є найбільш популярними серед туристів. Наприклад, якщо експертна оцінка показала, що на деяких маршрутах відсутні зручності для туристів (наприклад, відсутність місць для відпочинку, туалетів тощо), то можна зробити рекомендації щодо створення необхідної інфраструктури. Вивчення сезонності: дослідження може допомогти визначити, як змінюється попит на екологічний туризм в області залежно від сезону. Це може бути корисно для розробки маркетингових стратегій та приведення інфраструктури відповідно до потреб туристів в різні часи року;

4) аналіз конкурентів: дослідження може допомогти вивчити, які конкурентні переваги мають інші регіони або країни у сфері екологічного туризму. Це може бути корисно для виявлення ніш на ринку та розробки унікальних послуг для приваблення туристів;

5) визначення перспективних змін: дослідження може дати інформацію про тенденції розвитку екологічного туризму в світі та прогнози на майбутнє. Це може бути корисно для визначення перспективних напрямів розвитку екологічного туризму в області та адаптації до змін у галузі туризму.

Запорізька область має багату історичну та культурну спадщину, а також природну красу. Серед популярних туристичних об'єктів відвідайте Національний природний заповідник «Хортиця», острів Хортиця, затоку Дніпра та Каховське водосховище, гору Лесу, Бодієвську вітрову електростанцію, альтанку «Пташине гніздо», музей-садибу Попова та ін. Вивчення популярних маршрутів може бути корисним інструментом для розвитку екотуризму в Запорізькій області. Він може надавати інформацію про пріоритетні напрямки розвитку, покращувати якість послуг, консультувати щодо інфраструктури та вивчати сезонність туризму. Крім того, дослідження може надати інформацію про конкурентне середовище та перспективи розвитку галузі.

3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ЧАСТИНА

3.1. Дослідження особливостей розвитку екологічного туризму в Запорізькій області

Запорізька область знаходиться у південно-східній частині України та має кордони з Донецькою, Дніпропетровською та Херсонською областями. Запорізька область має вигідне економіко-географічне положення. Так як вона омивається водами Азовського моря, берегова лінія якого сягає 300 км. Запорізька область займає 4,5 % від території України (27,2 тис.кв.км). Від м.Запоріжжя до м.Києва, залізницею шлях становить 715 км., а автодорогами 618 км.

Умовно область можна поділити на три природно-сільсько-господарські землі: 1) степові зони (51%); 2) посушлива зона (34%) та 3) сухостепова зона (15%). Територія області входить до складу Донецько-Придніпровського природо-ресурсного району.

Територія області знаходиться на Українському щиті, і на його схилах, у південно-західній частині, належить багата на мінеральні ресурси територія [17].

На рисунку 3.1 зображений природо рекреаційний потенціал Запорізької області.

Рисунок 3.1 – Компонентна структура ПРП Запорізької області

Проаналізувавши природо рекреаційний потенціал Запорізької області можна прийти до висновку, що стан задовільний, адже він становить 20%.

Крім природно рекреаційного потенціалу, Запорізька область має потужний туристично-рекреаційний потенціал. На території області функціонує 21 музей державного підпорядкування (дані за 2021 рік). За 2021 рік в музеях побувало 575 тис. відвідувачів і надано послуг на 2034, 43 тис.грн. На жаль, більшість музейних експозицій створені за застарілими технологіями та методологіями, що значно зменшує попит серед туристів. На території області знаходиться 513 бібліотек, загальна кількість читачів, якої становить 600 тис.осіб А бібліотечний фонд налічує 9400 тис.примірників. Установи клубного типу представлені на території області парками відпочинку та культури, центрами дозвілля, палацами культури та сільськими клубами. За 2021 рік було проведено більш ніж 50 тис. культуро-мистецьких акцій [25].

Запорізький край має насичену кількість пам'яток історії та культури. Офіційно зареєстровано 8031 історико-культурна пам'ятка. В тому числі 1677 пам'ятка історії, 6276 пам'ятка археології та 78 монументального мистецтва.

Одним із головних факторів, що притягує більшу кількість туристів до Запорізької області, є проведення різноманітних фестивалів та конкурсів. Так завдяки таким конкурсам та фестивалям, як: «Акорди Хортиці», «Топ-Тпоп»,

«Січеславна», «Мамині джерела», «Червона Рута» щорічно збільшується наплив туристів [16].

Також, не слід забувати, що до повномасштабного вторгнення, південна частина Запорізької області, була популярна серед рекреаційного та рибогосподарського туризму. Узбережжя Азовського моря багате на мінеральні лікувальні ресурси. О. Велике та о. Крирлівське відомі завдяки лікувальним грязям. «Бердянські» та «Кирилівські» - це відомі мінеральні води. Дані рекреаційні пункти дозволяли розвивати курортно-оздоровчу зону навколо них 66 % відсотків оздоровчих закладів перебувало у колективній власності, 21% в державній, 5,5% в комунальній та 7 в приватній (дані до 22.04.2022 р.) [25].

Крім курортно-оздоровчих угідь, Запорізька область також славиться рекреаційними угіддями тривалого та короткочасного відпочинку, такими як Степанівські, Чкалівські та Ботієвські угіддя. Дані угілля мають сприятливі рекреаційні умови.

Згідно даних громадської організації «Запорізька обласна туристична асоціація», до якої входять науковці, екскурсоводи, керівники провідних туристичних підприємств та об'єктів туризму. В таблиці 3.1 представлено кількість туристів Запорізької області за період 2015-2021 рік [6].

Таблиця 3.1 – Туристичні потоки Запорізької області, (осіб)

Роки	Кількість туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами усього	Із загальної кількості туристів		
		Іноземні туристи	Туристи громадяни України, які виїжджали за кордон	Внутрішні туристи
2015	30922	31	17197	13694
2016	40376	114	23571	16691
2017	47675	26	32487	15162
2018	48110	45	35467	12598
2019	49525	32	34567	14926
2020	41275	0	12435	28840
2021	42345	0	15760	26585

Проаналізувавши отримані дані, можна зробити висновки, що туристична галузь Запорізької області не дуже сильно розвинена. Адже показники Волинської, Львівської, Одеської та Закарпатської області набагато вищі. Це пов'язано з слабкою обізнаністю громадян України з туристичними місцями Запорізької області. В період 2020-2021 роки, кількість туристів значно зменшилося із-за пандемії.

Запорізька область має високий туристичний потенціал, але при цьому дуже слабо-розвинену інфраструктуру, що є причиною для відносно невисокого туристичного попиту. Туристична база потребує матеріальної реконструкції та інвестицій. Туристична галузь зазнає збитків із-за проблем в інфраструктурній зоні. Туристичний потік в області розподілений нерівномірно. Так 73% із загальної кількості туристів області відвідали м. Запоріжжя. В цілому станом до 22.04.2022 року, одними із туристичними

лідерами були м.Запоріжжя, м.Бердянськ, м.Мелітополь, м. Енергодар, м.Приморськ, Васильвський та Якимівський райони [6].

Станом на 2021 року на території області знаходилось 541 санітарно-курортні та оздоровчі заклади. Загальна кількість ліжок сягало 47 тис. За останні декілька років кількість закладів зросла майже на 10%. В таблиці 3.2 представлено кількість санітарно-курортних та оздоровчих закладів в Запорізькій області.

Таблиця 3.2 – Санаторно-курортні та оздоровчі заклади

Роки	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки та пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	всього	У них ліжок, тис.	всього	У них ліжок, тис.	всього	У них місць, тис.	всього	У них місць, тис.
2015	17	6,1	10	1,1	6	1,0	192	20,8
2016	17	6,2	9	1,0	6	0,8	230	25,1
2017	15	5,9	9	1,0	6	0,8	213	24,5
2018	16	6,0	10	1,1	7	0,9	225	25,3
2019	17	6,2	9	1,1	6	0,9	240	25,5
2020	18	6,3	10	1,1	7	0,9	245	25,9
2021	18	6,3	11	1,2	7	1,0	250	26,2

Одним із потенційних видів туризму, який може стати популярним по області – сільський туризм. В області налічувалося близько 35 закладів (садиб), які надавали відповідні послуги. Але однієї із проблем для розвитку даного виду туризму є відсутність нормативно-правової бази.

Одним із негативних факторів, що зменшує потік туристів до Запорізької області є екологічне питання. Область займає 4 місце за кількістю викидів від стаціонарних джерел. Дане велике антропогенне навантаження пов'язано з

наявністю в регіоні промислових підприємств (металургійна промисловість, хімічна, нафтопереробна, видобувнича і виробництво електроенергії). Особливо, збентежує загальну екологічну оцінку стан узбережжя Азовського моря, в курортній зоні (с. Кирилівка) із-за відсутності системи водовідведення в оздоровчих закладах [16].

Дані рекреаційні місця, вже багато років не мають власних очисних споруд. Відсутність очисних споруд приводить до забруднення прилеглої водної території. Води згідно класифікації в даних районах мають статус «брудні». Відсутність прісної води в межах Якимівського і Приазовського районах призводить до створення епідеміологічних проблем, що ставить під загрозу життя місцевого населення та туристів.

Для того щоб оцінити соціально-економічні рекреаційні ресурси Запорізької області була використана методика Клапчук В.М., Клапчук О.О та Клапчук М.В. В фундаменті цієї методики лежить бальна оцінка таких інфраструктурних об'єктів, як: готелі (та заклади де можна розмістити туристів, санітарно-курортні заклади, транспортне сполучення) [1].

Готелі відіграють основну ролі у сфері обслуговування туристів, забезпечуючи сучасними умовами проживання та побутовими послугами.

Відповідно до щорічного звіту, в Запорізькій області останнім часом помічається зменшення кількості готелів. Дані за 2020 рік, значно впали порівнюючи дані за 2018 рік. Дану тенденцію можна пояснити впливом пандемії. В таблиці 3.3 представлено кількість колективних засобів розміщення осіб у Запорізькій області.

Таблиця 3.3 – Колективні засоби розміщення осіб у Запорізькій області

Рік	Кількість колективних засобів розміщення, од	Кількість місць у колективних засобах розміщення, од	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщення
2017	374	39540	319594
2018	123	16102	162299
2019	133	17938	172731
2020	119	16169	92794

В таблиці 3.4 представлено засоби розміщення в Запорізькій області у 2017-2019 рр.

Таблиця 3.4 – Засоби розміщення в Запорізькій області у 2017-2019 рр.

Показник	2017	2018	2019
Кількість готелів, од.	131	15	17
Загальна кількість номерів у готелях, од.	1303	755	853
Місткість готелів, од	7373	1294	1493
Кількість розміщених, тис.осіб	144,099	49,979	54,194
Коефіцієнт використання місткості	0,3	0,27	0,25

Коефіцієнт використання місткості засобів розміщування у 2019 р. нижче від показників 2017-2018 років. Цей коефіцієнт визначає що в індустрії присутнє нерівномірне заповнення місць за сезонами. Що є наслідком створення значної кількості резервних місць на випадок сезонного збільшення кількості гостей.

Крім зменшення кількості готелів, по області також зменшилася кількість перевезень за останні роки. Деякі автостанції взагалі припинили свою діяльність. В табл. 3.5 представлена завантаженість транспорту по області.

Таблиця 3.5 – Кількість перевезених пасажирів в Запорізькій області за видами транспорту, тисяч осіб

Рік	Залізничний	Морський	Річковий	Автомобільний	Авіаційний
2017	6650,4	-	-	65104,6	94,4
2018	6755,5	-	79,8	67804,4	98,5
2019	65581	-	75,7	82557,0	78,5
2020	3428,8	-	4,6	50604,2	23,1

3.2 Пропозиції щодо практичного вирішення проблем розвитку екологічного туризму в Запорізькій області

Для даного розділу був проаналізований наступний туристичний маршрут: Запоріжжя - острів Хортиця – Василівка - Замок Попова і найбільший домашній зоопарк – Мелітопольський район - Кам'яні могили і цілющі джерела – Григорівка - Панське озеро. Дани маршрут був побудований за допомогою застосунку Google Maps та представлений на рис.3.2. Довжина всього маршруту склала 365 км.

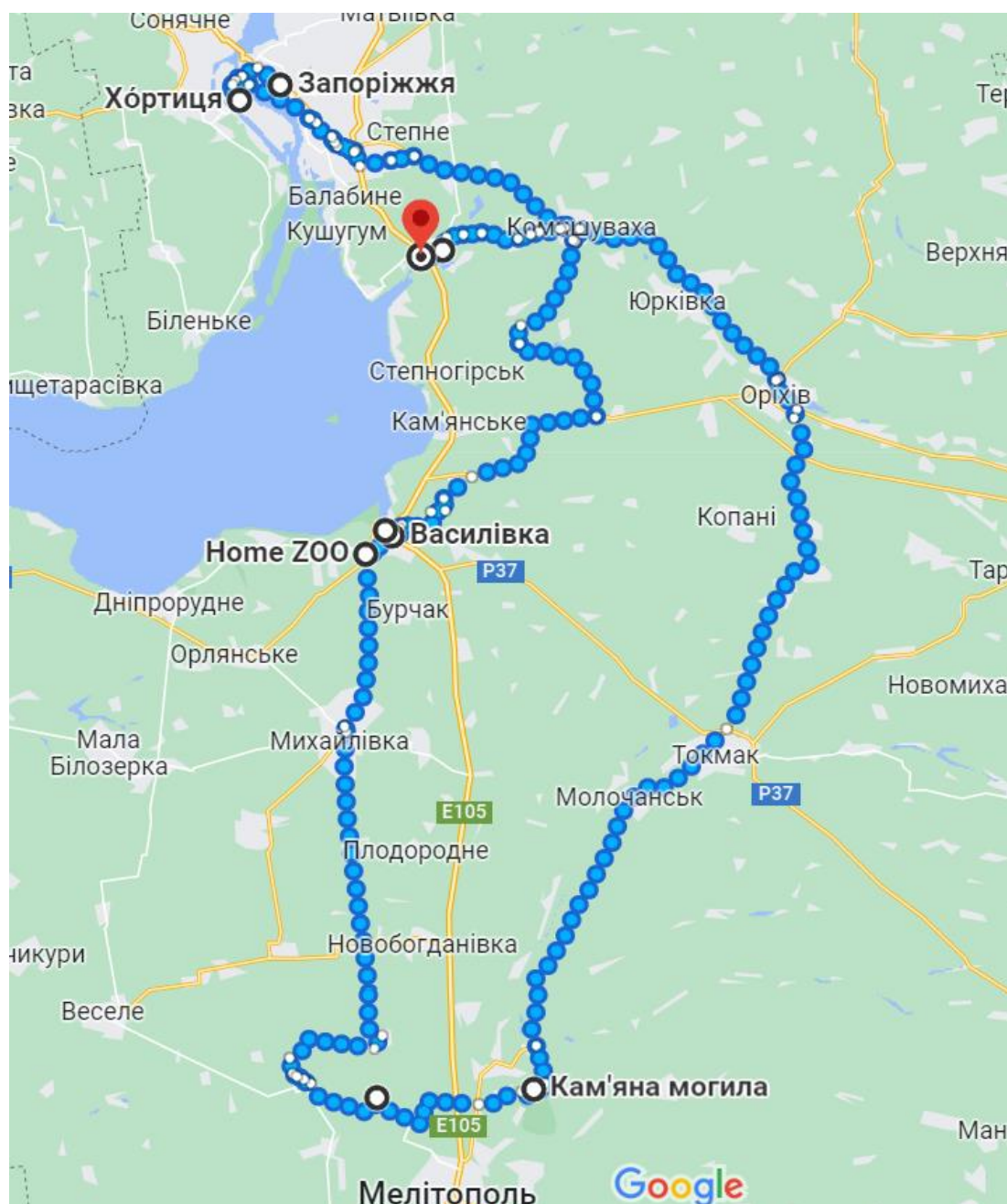

Рисунок 3.2 – Туристичний маршрут

Дані туристичні точки є унікальною територією, яка поєднує в собі безліч туристично-привабливих місць .

В таблиці 3.6 представлені дані щодо кількості туристів по точкам даного маршруту за період 2018-2021 рік [2,9,13].

Таблиця 3.6 – Кількість туристів на рік

Місце	Кількість туристів на рік			
	2018	2019	2020	2021
о.Хортиця	800000	800000	700 000	$\geq 10^6$
Замок Попова	10 000	10 000	4 000	12 000
Домашній зоопарк	5 600	600	5 000	6 000
Кам'яні могили	14 000	14 000	14 000	5 000
Панське озеро	$\geq 10 000$	$\geq 10 000$	$\geq 10 000$	$\geq 10 000$

Проаналізувавши отримані дані щодо кількості туристів в точках маршруту, можна зробити висновок, що в 2020 році, кількість туристів зменшилась майже в усіх точках. Це пов'язано з обмеженнями пандемії. Більшість туристичних точок мають високу відвідуваність, але на даний момент потребують певних інвестицій для реставраційних процесів та оновлення матеріально-технічної бази.

Також був проаналізований вплив на навколишнє середовище від даного туристичного маршруту. По даному туристичному маршруту може бути потенційний прямий та не прямий вплив на навколишнє середовище. Прямий вплив туризму пов'язано з безпосередньою туристичною діяльністю, непряме – з туристської інфраструктурою. Під час непрямого впливу, на даний момент (станом до 24.02.2022 року) непрямий вплив був пов'язаний з умовами дорожньої інфраструктури між даними туристичними об'єктами. На деяких дорожніх ділянках необхідно провести ремонтні роботи. Щодо прямого впливу, на навколишнє середовище, по даному маршруту, то рекомендовано посилювати контроль на всіх пунктах, за туристами. На даних туристичних точках, великого впливу на літосферу не передбачувано. Так як всі туристичні об'єкти знаходяться або в культурній або в природній спадщині. Туристичний пункт Панське озеро, потенційно може зазнати погіршення стану гідросфери на даному об'єкті із-за великого напливу туристів. Рекомендовано вести кількісні

обмеження, щодо туристів. Вплив на екосистему, щодо даного маршруту може бути тільки у вигляді транспорту, який довозитиме людей. Як альтернатива, пропонується використовувати екологічний транспорт по даному маршруту.

Рекомендації щодо покращення стану екологічного туризму в Запорізькій області, надані з урахуванням, ситуації до повномасштабного вторгнення і з скорішим поверненням тимчасово окупованих територій.

До початку повномасштабного вторгнення, перспективною моделлю покращення курортної зони Запорізької області це був розвиток Азовського узбережжя. Розвиток даної стратегії був прописаний в концепції розвитку Запорізької області 2016-2020 року, але пандемія внесла свої певні корективи.

Для розвитку екологічного туризму в Запорізькій області рекомендовано поділити дане питання на сегменти. Курорту м.Бердянськ, пропонується відбудувати втрачені лікувальні об'єкти, а також створення Центру курортних об'єктів, та Центру керування за водним туризмом, з розгалуженою системою пасажирського водного транспорту на узбережжі.

Для курорту Кирилівка, перше чергово треба вирішити проблему з централізованим водопостачанням та водовідведенням. Крім розвитку пляжного та лікувального туризму, також впровадити пропозиції від Мелітопольського кластеру, щодо введення екскурсійного туризму.

Бердянський район має великий потенціал у розвитку курортних та рекреаційних напрямів, за рахунок спортивного, екстремального та молодіжного туризму. В першу чергу слід зробити акцент на розвитку інфраструктури, та запропонувати місцевій переробній промисловості випуски напоїв, що відповідають здоровому способу життя – соки, чаї, мінеральні води. Також слід зробити акцент, на розвиток риболовлі.

Багато територій Приазовського району потребують геологорозвідки на наявність лікувальних ресурсів, грязелікування (джерело Гука) для хворих шлунково-кишкового тракту, діабетом. Азовське узбережжя в районі м. Приморск може стати конкурентно спроможним внаслідок появи інвестиційних об'єктів, що будуть просувати наявний на базах відпочинку і

пансіонатах медичний туризм, а також етно- та конференц- туризм. Зокрема, сучасний майданчик з виставковими і демонстраційними можливостями для проведення семінарів, конференцій, симпозіумів в поєднанні з оздоровленням представників бізнесу, науки і мистецтва, етнічних громад з елементами гастрономічних турів на основі місцевих традиційних національних кухонь.

Не можна випускати з виду унікальні рекреаційні можливості Запорізького району, як приміської зони обласного центру і транзитної території в'їзних туристів і відпочиваючих. Необхідно передбачити її розвиток у поєднанні рекреаційних та дозвіллевих функцій. Це стосується рекреаційних зон і обласного центру. Слід також передбачити розвиток інфраструктури по транспортних магістралях до курортних і рекреаційних зон – зупинкові комплекси, об'єкти туристичної інфраструктури, цивілізовану ринкову торгівлю місцевою плодоовочевою та сувенірною продукцією (а це ще ряд районів області).

Окремо слід відзначити значення для розвитку курортно-рекреаційної сфери інноваційного інвестиційного процесу місцевої переробної промисловості. Крім заявленого раніше, бачиться перспективним організація переробки і продажу для потреб туристів і відпочиваючих такої місцевої унікальної продукції, як мелітопольська черешня, дині, кавуни, вирощувані в ряді районів, томати Кам'янки-Дніпровської, виноградна продукція приморських територій, мед та інші дари запорізької землі. Передусім слід зосередитися на залученні наших власних регіональних відпочивальників до відпочинку в місцевих рекреаційних зонах [3].

Як відомо, їх основна маса зосереджена в 5 найбільших містах обласного підпорядкування: Запоріжжі, Енергодарі, Мелітополі, Бердянську та Токмаці.

4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

4.1. Охорона праці у сфері екологічного туризму в Запорізькій області

Розвиток екотуризму є одним із пріоритетних напрямків розвитку Запорізької області. Проте збільшення кількості туристів призводить до збільшення ризику нещасних випадків та негативного впливу на природу. Охорона праці є однією з найважливіших складових у сфері екотуризму, яка може не тільки забезпечити безпеку персоналу та туристів, а й зменшити негативний вплив туризму на навколишнє середовище. При наданні туристичних послуг діяльність організаторів туризму повинна відповідати вимогам Закону про охорону праці. Це має на меті забезпечити безпеку працівників і відвідувачів, знизити ризик нещасних випадків і підвищити якість обслуговування. Одним із ключових елементів охорони праці в екотуризмі є усвідомлення працівниками сфери туризму ризиків, пов'язаних з певною діяльністю. Тому при наданні туристичних послуг на природних територіях необхідно враховувати ризик можливих небезпечних ситуацій, таких як падіння з висоти, пірнання у водойму, заблукання тощо. Усі працівники індустрії туризму повинні пройти навчання з охорони праці та безпеки, щоб бути готовими до будь-якої ситуації.

Крім того, організатори туризму повинні забезпечити своїх працівників необхідним захистом від шкідливого впливу навколишнього середовища та забезпечити їх необхідним обладнанням для забезпечення їх безпеки на роботі. Наприклад, під час сплаву на байдарках по річці персоналу необхідно надати засоби безпеки, наприклад рятувальні жилети, щоб забезпечити безпеку такої діяльності. Крім того, організатори екскурсій повинні забезпечити працівникам належні умови праці, такі як нормальний температурний режим, належне освітлення та вентиляція робочих місць, встановлення засобів протипожежної безпеки тощо. Туроператори також повинні забезпечити

працівників необхідним медичним обслуговуванням та перервами для забезпечення оптимальних умов праці.

З метою підвищення безпеки персоналу та туристів організатори туризму повинні регулярно перевіряти техніку та обладнання, що використовуються в процесі надання туристичних послуг. Також необхідно стежити за дотриманням інструкцій з охорони праці, які містять рекомендації з техніки безпеки під час використання обладнання та засобів захисту. Крім того, організатори турів повинні забезпечити дотримання правил екологічної безпеки під час проведення турів. Щоб зменшити вплив на природне середовище та забезпечити його відновлення, необхідно дотримуватися екологічних норм. Важливо також враховувати культурні та соціальні аспекти у сфері екотуризму. Організатори туристичного обслуговування повинні дбати про збереження культурної спадщини місцевості та враховувати традиції та звичаї місцевого населення. Важливим також є створення сприятливих умов для розвитку соціальної інфраструктури регіону, особливо розвитку мережі готелів, ресторанів та інших закладів гостинності, які відповідають вимогам екологічної та соціальної безпеки.

Крім того, важливо проводити інформаційно-просвітницьку роботу серед туристів, місцевих жителів та працівників сфери туризму. Необхідно роз'яснювати та популяризувати правила поведінки в природних зонах, навчати екологічно свідомого способу життя та відпочинку. Також важливо залучати місцеве населення до розвитку екотуризму, сприяти створенню нових робочих місць і розвитку підприємництва. Основними напрямками діяльності у сфері охорони праці та екологічної безпеки в екологічному туризмі в Запорізькій області є:

- 1) розробка та впровадження нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері екологічного туризму та вимоги до охорони праці та екологічної безпеки;

- 2) організація та проведення систематичного моніторингу стану екологічної безпеки в природних зонах, що використовуються для

туристичних цілей, та вжиття заходів щодо зменшення негативного впливу на природу;

3) підвищення рівня свідомості серед туристів та місцевого населення щодо важливості охорони природних ресурсів та забезпечення безпеки під час відпочинку в природних зонах. Для цього можуть бути проведені інформаційно-освітні заходи, навчання правил поведінки в природі та екстрених ситуацій;

4) регулярна перевірка умов праці туристичних гідів та інших працівників сфери екологічного туризму на відповідність нормам охорони праці та забезпечення їх безпеки під час роботи;

5) застосування інноваційних технологій та методів управління туристичними ресурсами для забезпечення мінімального впливу на природу та збереження її ресурсів;

6) співпраця з місцевими громадськими організаціями, які займаються охороною природи та збереженням культурно-історичних пам'яток, для забезпечення їх захисту від негативного впливу туризму;

7) розробка та впровадження програм стажування та навчання для працівників туристичної галузі, що спрямовані на підвищення рівня їх професійної компетентності та знань у галузі охорони праці та екологічної безпеки.

Забезпечення безпеки працівників, залучених до надання туристичних послуг в екологічних зонах, відіграє важливу роль у створенні позитивного туристичного досвіду та захисті навколишнього середовища. Ефективна реалізація охорони праці вимагає наявності відповідних нормативно-правових актів, систематичного навчання та навчання працівників, забезпечення безпечних умов праці та контролю за їх дотриманням, а також застосування принципів охорони навколишнього середовища в усіх аспектах господарської діяльності.

4.2. Удосконалення охорони праці у сфері екологічного туризму в Запорізькій області.

Вдосконалення охорони праці у сфері екологічного туризму в Запорізькій області має велике значення для створення безпечного, сталого та якісного туристичного середовища. Це вимагає постійного вдосконалення нормативно-правової бази, підвищення обізнаності та навичок працівників, забезпечення належних робочих умов та контролю за дотриманням встановлених правил. Шлях до сталого екологічного туризму пролягає через впровадження вдосконалених практик охорони праці, які сприятимуть забезпеченню безпеки, якості та сталості екологічного туризму в Запорізькій області.

Удосконалення в охороні праці у сфері екологічного туризму в Запорізькій області може включати наступні аспекти:

- 1) посилення свідомості та освіти щодо охорони праці в сфері екологічного туризму. Необхідно проводити навчальні програми, тренінги та інформаційні кампанії, спрямовані на працівників, підприємців та туристів, з метою підвищення обізнаності про безпеку та здоров'я в екологічному туризмі;

- 2) розробка та впровадження спеціалізованих нормативно-правових актів, які регулюють охорону праці у сфері екологічного туризму. Це включає визначення вимог до безпеки та здоров'я працівників, установлення процедур дій у надзвичайних ситуаціях та вимог до обладнання та інфраструктури;

- 3) забезпечення наявності необхідного обладнання та засобів індивідуального захисту для працівників у сфері екологічного туризму. Регулярне оновлення, технічне обслуговування та перевірка відповідності обладнання індустріальним стандартам сприятимуть забезпеченню безпеки працівників;

4) впровадження системи контролю та моніторингу дотримання встановлених стандартів і принципів охорони праці в екологічному туризмі. Це може включати проведення регулярних перевірок, аудитів та оцінки ризиків для виявлення та усунення потенційних небезпек;

5) співпраця та обмін передовим досвідом з іншими регіонами та організаціями, які займаються екотуризмом. Важливо створити майданчики для обміну досвідом та інформацією щодо ефективних методів охорони праці в екологічному туризмі. Це може включати організацію конференцій, семінарів, робочих груп і об'єднання зацікавлених сторін для вирішення проблем і пошуку нових рішень;

6) формування культури безпеки та здоров'я у сфері екологічного туризму. Необхідно підкреслити важливість безпеки та здоров'я як пріоритетних цінностей, які мають враховувати всі учасники екотуризму, включаючи туристів, підприємців та місцеві громади;

7) залучення експертів та спеціалістів з охорони праці до розробки та реалізації стратегії розвитку екологічного туризму. Їхні знання та досвід допоможуть охопити всі аспекти гігієни та безпеки праці, що сприятиме сталому та безпечному розвитку цієї галузі;

8) сприяння дослідницьким та інноваційним ініціативам у сфері гігієни та безпеки праці в екологічному туризмі. Підтримка наукових досліджень і технологічних розробок сприятиме вдосконаленню існуючої практики та розробці нових ефективних методів охорони праці.

Удосконалення охорони праці у сфері екологічного туризму в Запоріжжі є важливим кроком у забезпеченні безпеки та здоров'я працівників, туристів та місцевих громад. Це сприятиме розвитку екотуризму як сталої та відповідальної галузі, збереженню природних ресурсів та культурної спадщини. Впровадження вищевказаних удосконалень сприятиме забезпеченню належних умов праці, зниженню ризиків та аварійності, підвищенню якості туристичних послуг та зміцненню репутації регіону як місця екологічного туризму.

ВИСНОВКИ

1. Екотуризм в Україні почав набувати популярності в 1990-х роках, але сьогодні це один із найпрогресивніших напрямків туризму. Екотуризм в Україні вважається важливим сектором, який може мати значний вплив на економіку країни, крім того, він може сприяти збереженню та захисту природних ресурсів. Однією з найбільших проблем є недостатній розвиток інфраструктури. Відсутність розвиненої транспортної системи, комфортабельних готелів і ресторанів, інших компонентів інфраструктури, що створює труднощі для туристів, які бажають відвідати ці місця. Крім того, в Україні не завжди дотримуються екологічні вимоги, що може призвести до знищення унікальних біотопів. Проте екотуризм в Україні має значний вплив, і вже зроблено кроки до його розвитку. Зараз існує низка організацій в країні, які присвятили свої зусилля просуванню екотуризму та сприянню його розвитку. Оскільки індустрія продовжує розвиватися, цілком імовірно, що ми побачимо постійні інновації та розвиток методів екологічно чистого туризму, а також більшу увагу до важливості співпраці та участі громади.

2. Вивчивши зареєстровані дані щодо кількості туристів у кожній точці маршруту, можна зробити висновок, що протягом 2020 року кількість туристів зменшилася майже в кожній точці. Це пов'язано з карантинними обмеженнями. Багато туристичних територій мають велику кількість відвідувачів, але наразі вони потребують оновлення певними коштами для реставраційних процесів і мають базу знань і технологій. Також були розглянуті екологічні наслідки цього туристичного маршруту. Цей туристичний маршрут може мати прямий або опосередкований вплив на навколишнє середовище. Прямий ефект від туризму пов'язаний з безпосередніми туристичними зусиллями, а непрямі - з туристичною інфраструктурою. Непрямий вплив був викликаний станом дорожньої інфраструктури між цими туристичними напрямками. Деякі дороги

потребують реконструкції. Щодо прямого впливу на навколишнє середовище, на цьому маршруті пропонується відправляти нагляд у кожному пункті, для туристів.

3. Після деокупації Запорізьких земель перспективною моделлю покращення курортної зони Запорізької області буде розвиток Азовського узбережжя. Розвиток даної стратегії був прописаний в концепції розвитку Запорізької області 2016-2020 року. Для розвитку екотуризму в Запорізькій області пропонується розділити це питання на кілька частин. Курорт Бердянськ має намір відновити втрачені медичні заклади та створити центр курортного господарства та управління водним туризмом, а також розгалужену систему водного пасажирського транспорту вздовж узбережжя. Для Курорту «Кирилівка» в першу чергу необхідно вирішити проблему централізованого водопостачання та водовідведення. Окрім розвитку пляжного та лікувального туризму, слід впроваджувати екскурсійну діяльність. Багато районів Приазовського району потребували геологорозвідувальних робіт для отримання лікувальних ресурсів, грязелікування для шлунково-кишкових та цукрових хворих. Також бачиться перспективним організація переробки і продажу унікальної місцевої продукції, що задовольняють потреби туристів і відпочиваючих.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Бакурова Г. В., Очеретін Д.В. Оцінка рекреаційної привабливості регіону. Збірник наукових праць. у 3-х томах. Т. III. Дніпропетровськ: ДНУ. 2002. Вип. 183. С. 617-622;
2. Белікова М.В. Аналіз відвідуваності історико-архітектурного музею-заповідника «Садиба Попова» Запорізької області. Глобальні та національні проблеми економіки. С.241-244;
3. Бойко А.В. Концепція туристичного зонування Запорізької області // Мандруємо запорізькими просторами: Путівник-довідник. упоряд. Сергій Білівненко, Людмила Брацило. Запоріжжя:ПП «АА Тандем», 2008. С. 5.
4. Вишневський В. І. Екологічний туризм: навчальний посібник. Київ: Інтерпрес ЛТД”, 2015. 140 с.
5. Головне управління статистики у Запорізькій області. URL: <https://www.zp.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 05.06.2023);
6. Дмитрук О. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу : навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2004. 192 с.
7. Заповідник "Кам'яні Могили" – природна та духовна святиня України : науково-інформ. довідник / НАН України, "Кам'яні могили" – від-ня українського степового природного заповідника; авт.-упоряд. В. О. Сіренко. Запоріжжя: Дике Поле, 2017. 216 с.
8. Запорізька обласна адміністрація. Культура і туризм. установки. URL: <https://www.zoda.gov.ua/article/61/kultura-i-turizm.html> (дата звернення 05.06.2023);
9. Запорізька область. Персональний гід: путівник / авт.-уклад. М. Мордовський. Запоріжжя: Дике Поле, 2018. 252 с.
10. Інвестиційний портал Запоріжжя. Єдиний інформаційний інвестиційний портал України. URL: <https://invest.zp.gov.ua/uk/pages/tourism>. (дата звернення 05.06.2023)

11. Кравченко Н. Напрямки екологізації туристичної індустрії України. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2005. Т. 3, № 31. С. 72-77.
12. Кухарчук Ю.В. Енциклопедія сучасної України. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001-2022;
13. Любіцева О. О. Туристичні ресурси України: навч. посіб. / О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. Київ: Альтерпрес, 2007. 369 с.
14. Марченко О. Проблеми та перспективи розвитку рекреації та туризму у Запорізькій області. URL: https://www.researchgate.net/publication/339383862_Problemi_ta_perspektivi_ro_zvitku_rekreacii_ta_turizmu_u_Zaporizkij_oblasti (дата звернення 05.06.2023)
15. Марченко О.А. Трансформації та удосконалення регіональної структури туристичної галузі: монографія. Херсон: Айлант, 2014. 344с;
16. Міська програма «Програма розвитку туризму в місті Запоріжжя на 2020-2022 роки». URL: https://zp.gov.ua/upload/content/o_1dt0jv2041e0u181g1b011v6r1nok21.pdf (дата звернення 05.06.2023);
17. Можливості та розвиток сучасного туризму: світовий та національний досвід: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16-17 жовтня 2014 року / М-во освіти і науки України, Запорізький нац. техніч. ун-т; редкол.: Зайцева В. М. та ін. Запоріжжя: ЛПІС, 2014. С.32-376.
18. Ніколаєв К. Екологізація та розвиток сільського зеленого туризму в Україні: монографія. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоман., 2016. 153 с.
19. Об'єкти культурної спадщини Запорізької області: каталог-довідник / М-во культури України та ін.; відп. за вип. Савостіна Л. Є. Київ: Фенікс, 2012. 480 с.
20. Офіційний сайт Запорізького обласного туристично-інформаційного центру. URL: <http://zotic.zp.ua/> (дата звернення 05.06.2023)

21. Панкова Є. Туристичне краєзнавство: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2003. С.95-211.
22. Про туризм. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (дата звернення 05.06.2023)
23. Сорокіна Г.О. Екологічний туризм: навч. посіб. / Г. О. Сорокіна; Державний заклад “Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. Луганськ: Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. С.3-96;
24. Статистичний щорічник Запорізької області за 2021 рік / Головне управління статистики у Запорізькій області. Запоріжжя, 2021. 516 с;
25. Сучасний стан і проблеми розвитку дитячого туризму і краєзнавства у Запорізькій області. редкол.: Митрофанова Т. Г. та ін.; Упр. освіти і науки Запоріз. держ.адмін., КЗ "Запоріз. обл. центр туризму і краєзнавства учнівської молоді" Запоріз. обл. ради, Упр. культури і туризму Запоріз. держ. адмін. Запоріжжя: АА Тандем, 2008. 96 с.
26. Тарасова В.В. Нестерчук І.К. Ковалевська І.М. Осіпчук А.С. Географія туризму: екологічний туризм. Житомир, 2021. 252 с.
27. Устименко Л., Афанасьєв І. Історія туризму: навч. посіб. 4-те вид. Київ: Альтерпрес, 2017. 372 с.
28. Welcome. Садиба Попова. Департамент культури, туризму, національностей та релігій Запоріз. облдержадмін., КЗ "Запоріз. обласний краєзнав. музей" ЗОР. Запоріжжя: б. в., 2015. 16 с.
29. Bezuhla L. Regional features of ecotourism activity development in Ukraine: comparative analysis. *Herald of the economic sciences of Ukraine*. 2020. No. 2(39). P. 50–57.
30. Dragomir L., Mazilu M., Marinescu R. The connection between sustainable tourism and certification systems. *Forum geografic*. 2018. Vol. XVII, no. 2. P. 146–151.
31. Ecotourism development: international, community, and site perspectives. *Ecotourism*. 2004. P. 157–182.

32. Fennell D. A. *Ecotourism: an introduction*. Taylor & Francis Group, 2004. 382.
33. Fennell D. A. The nature of ecotourism. *Ecotourism*. Fifth edition. / Abingdon, Oxon ; New York, NY : Routledge, 2020., 2020. P. 3–24.
34. Home - the international ecotourism society. *The International Ecotourism Society*. URL: <https://ecotourism.org/> (дата звернення 05.06.2023)
35. Wilks J. Health and hygiene certification programs in tourism recovery. *Associative journal of health sciences*. 2022. Vol. 2, no. 2.